

ZÁPISNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKOVEDCA

Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV

Ročník 2 • Číslo 3 • 1983

T É Z Y P R E D N Á Š O K

Kyjevský slavistický kongres

Na programe zjazdu sa odrazilo 1500-é výročie založenia Kyjeva. Zjazdu sa zúčastnilo 1800 delegátov z 26 krajín. Pracovalo 5 hlavných sekcií: jazykovedná, literárnovedná, jazykovedno-literárna, folkloristická a historická. Okrem toho boli dve interdisciplinárne témy: etnogenéza Slovanov a Juraj Križanič v kontexte svojej doby.

Prehľad tematiky kongresu v jazykovednej sekcii: Plenárne zasadanie bolo venované etnogenéze Praslovanov. Živá diskusia vyvolal referát O. N. Trubačova. Analýza európskej hydronymie a porovnávanie slovansko-indoeurópskych responzií priviedlo Trubačova k hypotéze /vyslovenej už Šafárikom a Kopitarom/, že pravlast Slovanov sa rozprestierala v dunajskej oblasti. To bol najoriginálnejší príspevok v sekcii venovanej praslovanskému jazyku a jeho miestu medzi inými jazykmi. Druhý tematický okruh tvorila jazyková situácia v Kyjevskej Rusi a skúmanie vzájomného vzťahu staroruského jazyka k iným jazykom. Referáty

v sekcii o genetickom, typologickom a areálovom skúmaní slovanských jazykov boli zamerané diachronicky. Pozornosť sa venovala aj typologickej problematike slovanských vlastných mien. Štvrtý tematický okruh sa týkal opisu fonológie, gramatiky a lexiky súčasných slovanských jazykov. Treba uviesť najmä Bondarkov referát Problémy a metódy konfrontačného štúdia gramatických kategórií v slovanských jazykoch. /Za základnú jednotku porovnávania pokladá tzv. funkčno-sémantické pole./ Lopatin a Uluchanov súhrne opísali významovú stránku a súbor slovotvorných prostriedkov v slovanských jazykoch. A. Zemskaja sa pokúsila vymedziť univerzálne hovorovej reči. Spomenieme ešte Širokovovej referát o druhotných funkciách gramatických kategórií, referát Běličovej-Křížkovej o kategórií pádu a intencnej štruktúre slovanského slovesa a najmä príspevok R. Růžičku o súčasnosti syntaxe so sémantikou v ruských polopredikatívnych konštrukciách vyjadrených neurčitkom a prídastkami. Zásady komplexnej typologickej charakteristiky slovnej zásoby slovanských jazykov podal A. E. Suprun. V oblasti fonológie patrila k programovým referátom predovšetkým príspevok M. Romportla a J. Novotnej-Hůrkovej o konfrontačnom štúdiu fonológie slovanských jazykov /vychádza sa z tézy o dynamickom charaktere synchronických fonologických systémov/.

Pre mnohé príspevky prednesené na 9. slavistickom

zjazdu bolo príznačné úsilie o komplexný prístup k skúmaným mikrosystémovým i makrosystémovým javom. Kontrola výskum však žiada zblíženie teoretických východísk. Krokom vpred k tomuto cieľu bol aj slavistický zjazd v Kyjeve.

Zjazd bol z organizačnej stránky veľmi dobre pripravený. Zjazdu venovali pozornosť nielen vedecké kruhy, ale aj najvyššie štátne orgány.

Z Československa sa na zjazde zúčastnila jednak oficiálna delegácia /vyše 40 členov/, jednak dve skupiny turistov z Prahy a Bratislavy /spolu okolo 50 slavistov/. Osobitný zájazd zorganizovala aj Slovenská jazykovedná spoločnosť.

Doc. PhDr. Vincent Blanár, DrSc.
/15. II. 1984 - Banská Bystrica/

Súčasná tendencie lingvopedagogiky

Snahy o zefektívnenie a optimalizáciu procesov osvojovania si jazykov - materinského i cudzieho - v školských podmienkach vedú odborníkov v lingvopedagogike k hľadaniu nových, účinnejších postupov a prístupov.

Doterajšie metódy vyučovania jazykov sú málo účinné a nezabezpečujú dosiahnutie cieľov stanovených učebnými plánmi a osnovami. Znalosť jazykových prostriedkov po štvor- a viacročnom vyučovaní nedosahuje v priemere ani

50% účinnosť a ovládanie komunikatívnych zručností prostredníctvom cudzieho jazyka je na ešte nižšej úrovni.

Zástanci súčasných psychologicko-sociologických tendencií v lingvodidaktike vyčítajú tradičným metódam prílišnú koncentráciu na jazyk, na jeho štruktúru a zanedbávanie psychologicko-sociologických faktorov, ktoré majú v procese akvizície cudzojazyčnej komunikatívnej kompetencie rozhodujúcu úlohu.

Tradičné metódy si kládli za cieľ vybudovať u žiakov lingvistickú kompetenciu, t.j., osvojenie si finitného počtu lexikálnych jednotiek a finitného súboru gramatických pravidiel k vytváraniu infinitného počtu gramaticky správne zostavených viet a ich správnu interpretáciu. Lingvistická kompetencia umožní žiakom vytvárať gramaticky správne vety, ktoré však nemusia byť situačne vhodnými výpoveďami a pre komunikáciu môžu byť irelevantné. Komunikatívna kompetencia znamená používať vety nie len gramaticky správne, ale aj komunikatívne akceptabilné. Komunikatívna kompetencia sa získava na základe sociálnej skúsenosti. Cieľom lingvodidaktiky má byť nielen získanie lingvistickej kompetencie, ale akvizícia komunikatívnej kompetencie. Vo vyučovacej praxi by sa mala zohľadňovať zásada, že neučíme žiakov jazyk pre komunikáciu, ale komunikáciu pomocou jazyka. Jazykový materiál je mimo zmysluplného kontextu pre žiakov nepoužiteľný a málo zaujímavý. Izolácia žiakov od kontextov, v ktorých sa

jazyk používa, je interferujúcim a inhibičným momentom v akvizícnom procese.

Komunikatívna kompetencia nerobí väčšie problémy rodenému hovoriacemu, ktorý si osvojoval jazyk v zmysluplných komunikatívnych situáciách. Pri osvojovaní si ďalšieho jazyka v komunikatívne neprirodzenom školskom prostredí problém akvizície komunikatívnej kompetencie existuje a možno ho zmiernovať a prekonávať simulovaním sociálnych kontextov a komunikatívnych situácií.

Ďalší faktor, ktorý nové lingvodidaktické tendencie zdôrazňujú, je väčšie rešpektovanie samotného subjektu osvojovania si jazyka: jeho ciele, aspirácia, záujmy, potreby. Výsledky vyučovacieho procesu sú determinované nielen učiteľom, metódou a vyučovaným obsahom, ale aj žiakom, jeho potenciami a ďalšími kvalitami statickými i dynamickými, ktoré treba zohľadňovať.

Predpokladá sa, že mentálne potencie človeka sa v súčasnosti ešte zďaleka nevyužívajú. Vhodnými metodickými postupmi, napríklad maximálnou relaxáciou, redukciou angxiety, znížením pôsobenia afektívneho filtra pri recepcii jazykového materiálu, odstraňovaním mentálnych blokov, vytváraním sebadôvery žiakov možno vyvolať a využiť rezervné potencie žiakov a dosahovať vyššie študijné výkony.

Jedným z činiteľov optimalizácie vyučovania jazykov

ich nás by malo byť zvýšenie dôrazu na obsah výpovede a zníženie dôrazu na formálnu stránku výpovede, na gramatiku a pravopis. Vyplýva to z nepomerne malého zastúpenia slohu v učebných plánoch a osnovách na našich školách. Preceňovanie formy na úkor obsahu má negatívny dopad na vyjadrovacie zručnosti našich žiakov.

Experimentovanie s novými tendenciami, zohľadňovanie individuálnych dispozícií žiakov, ich potrieb, motivácií, osobnostno-vôľových vlastností je žiadúce i na menšinových školách. Úroveň ovládania štátneho jazyka absolventmi menšinových škôl je neuspokojivá. Má negatívny dopad na samotných členov menšinových národností, na možnosti ich plného uplatnenia a môže viesť k politickým a kultúrno-spoločenským nedorozumeniam.

Napriek tomu, že nikdy v minulosti nebol v lingvodickej didaktike taký čulý teoreticko-bádateľský ruch ako v súčasnosti, možno povedať, že vyučovanie jazykov sa nachádza na rázcestí. Zavrhuje sa staré metódy a nové sú v embryonálnom štádiu. Rozpracúvajú sa teoretické otázky, ktoré len čakajú na aplikáciu vo vyučovacej praxi.

Niektorí lingvodidaktici sú optimistickí, veľa očakávajú od nových koncepcií. Iní sú skeptickí a dokladajú, že na procese osvojovania si jazyka sa zúčastňuje veľa činiteľov, čo bráni vytvoreniu optimálnej metódy vhodnej pre všetky učebné situácie.

Tvorivý učiteľ jazyka si poradí v spleti rôznych

metód, návrhov a tendencií tak, že nebude adaptovať jednu ucelenú rozpracovanú metódu, ale zvolí si eklektický postup a bude uplatňovať najvhodnejšie prvky a postupy viacerých metód podľa konkrétnych potrieb a situácie.

Doc. PhDr. Mária Malíková, CSc.

/13. III. 1984 - Nitra/

Príčastie a slovesné prídavné meno

Príčastia vznikli vtedy, keď bolo treba vyjadriť v slovesnej vete druhý výraz dejový. To sa mohlo stať iba tým spôsobom, že dejový výraz bol zaradený do vety mimo určitého slovesa a dostal nominálnu konštrukciu, t.j. substantívnu alebo adjektívnu /Baudiš/.

Slovenský termín príčastie bol utvorený podľa ruského причастие. V češtine má podobu přídavné a prvýkrát sa s ním stretáme v českom vydaní Dobrovského gramatiky z roku 1822. Podľa Šmilauera bol vytvorený Hankom. Ruské причастие je čiastočným kalkom latinského participium a gréckeho μετοχή.

Niektorí autori preto nesprávne rozlišujú participiál a príčastia /Hrabě: participium - dělající, udělavší; příčastie - dělaný, udělaný/.

V češtine sa často namiesto príčastie používa termín slovesné prídavné meno /pozri napríklad Bauer, J. - Grepl,

M.: Skladba spisovné češtiny. Praha, SPN 1975, s. 219 n.;
Havránek, B. et al.: Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy.
I. Hláskosloví a tvarosloví. Praha, SPN 1961, s. 222/,
čo sa nám zdá nesprávne.

Terminologicky treba rozlišovať: 1. prídastia: berúci, nesúci, nepísavší, začavší, kladený, nesený; 2a. substantivizované prídastia: pracujúci, vedúci, prísediaci; 2b. adjektivizované prídastia: budúci, nasledujúci, omamujúci a 3. slovesné prídavné mená: bicí, hnací, krycí, šijací, trecí a pod.

Rozdiel medzi prídastiami a slovesnými prídavnými menami môžeme pekne ilustrovať príkladmi z francúzštiny. Kým prídastie prítomné vyjadruje činnosť a je nemenné, slovesné prídavné meno označuje stav alebo kvalitu a zhoduje sa so svojím menom v rode a v čísle. Príklady uvádzame z diela Ducháček, O.: Grammaire complète de la langue française /1955, s. 251 n./: Une fille obéissant /prít. prít./ à sa mère est obéissante /slov. príd. meno/. Dcéra poslúchajúca svoju matku je poslušná. Une histoire amusant les enfants n'est pas toujours amusante pour les grands. Poviedka zabávajúca deti nie je vždy zábavná pre dospelých.

Niekedy sa slovesné prídavné meno líši od prídastia aj pravopisom: adhérent - príliňajúci, adhérent - príliňavý; différent - líšiaci sa, different - rozdielny; fatigant - unavujúci, fatigant - únavný; convainquant -

presvedčujúci, convaincant - presvedčivý.

Nutnosť odlišiť aj terminologicky slovesné prídavné mená od prídastí môžeme dokázať aj na ruskom materiáli. V ruštine sa za slovesné prídavné mená považujú staroruské prídastia na -čij, -lyj /pevučij, gorjačij, spelyj, roslyj, ustalij/, ktorých adjektivizácia sa už úplne skončila.

O tom, že tu ide skutočne o prídavné mená, svedčí aj okolnosť, že sa dajú stupňovať. Tvoria ako syntetické, tak aj analytické tvary. Syntetické tvary: Roza pachučeje sireni. Ruža je voňavejšia než orgován. S každým dňom delažeššia vzrosleje. Každým dňom sa stávaš dospeljším.

Že prídastia a slovesné prídavné mená nie sú totožné - jazykové javy, ukazujú to aj ich inojazyčné ekvivalenty. Prídastiam zodpovedajú aj v iných jazykoch prídastia, ale slovesným prídavným menám obyčajne iné jazykové prvky, napríklad slov. vyučujúci, rus. obučajuščij, angl. teaching, fr. enseignant, nem. lehrend, ale vyučovací je po rus. učebnyj; pre výraz vyučovací jazyk sú v jednotlivých jazykoch tieto ekvivalenty: rus. jazyk prepodavani-ja, angl. language of teaching, fr. la langue d'enseignement, nem. Unterrichtssprache. Pišúci je po rusky pišuščij, anglicky writing, francúzsky écrivain, nemecky schreibend, ale písací stroj je rusky pišuščaja mašinka /písací stôl však pis'mennyj stol/, anglicky typewriter /ale writing-desk, writing-table, bureau/, francúzsky machine à écrire /ale

písací stôl je bureau, secrétaire/, nemecky Schreibmaschine /a Schreibtisch/.

Z uvedeného vidieť ako pomáha pri identifikovaní určitých jazykových javov konfrontácia viacerých jazykov.

PhDr. Štefan Horváth, CSc.

/27. III. 1984 - Nitra/

Niektoré problémy vyučovania skladby v ZŠ a SŠ

Pri modernizácii vyučovania materinského jazyka treba za nové faktory pokladať princípy komunikácie a systémového myslenia. Na základe toho je finálny produkt tohto predmetu na všetkých stupňoch a typoch škôl /t.j. schopnosť recipovať a produkovať text, schopnosť používať jazyk ako nástroj dorozumievania na výmenu myšlienok medzi ľuďmi/ diametrálne odlišný od finálneho produktu tradičného modelu vyučovania materinského jazyka, kde dominovala teória opisnej gramatiky. A keďže zo všetkých jazykových rovín najdôležitejšiu úlohu v komunikácii hrá syntaktická rovina a ona vlastne najlepšie predstavuje celosť jazyka ako dorozumievacieho prostriedku, v novom učebnom obsahu je evidentný veľký posun učiva zo skladby už do najnižších ročníkov základnej školy. Model obsahu danej problematiky je štruktúrovaný komplexne, treba však zdôrazniť, že až rozpracovaním spätnoväzbového vzťahu cieľa, obsahu a metód v každom ročníku ZŠ a SŠ, na každej vyučovacej jednotke možno zabezpečiť narastanie

kvality pri rozvoji prejavu ako komunikátu.

Dominancia syntaxe ako taká vo vyučovaní materinského jazyka nie je samospasiteľná. Je treba súčasne s tým požadovať prienik všetkých jazykových rovín do učiva skladby /ale aj opačne/. Vzájomnou integráciou jazykových rovín, ale aj zámerným výberom metód a za výdatnej pomoci inovačných foriem a prostriedkov /napríklad skupinové vyučovanie s manipuláciou navrhovaného pracovného listu/ možno vytvoriť priestor pre systemizáciu a štrukturáciu učiva vôbec.

Na základe analýzy učebníc materinského jazyka pre 5. - 8. ročník ZŠ i experimentálnych učebníc pre SŠ možno konštatovať, že integračné tendencie /vnútropredmetové, vnútrozložkové vzťahy, t.j. vzťahy medzi jazykovými plánmi/ v teórii vyučovania materinského jazyka často iba proklamujeme. Naším učebniciam sa totiž nie vždy rovnakou mierou podarilo tieto snahy realizovať. V základnej škole sa to viac podarilo autorom učebníc pre 7. a 8. postupný ročník, experimentálne učebnice pre stredné školy využívajú všestranné jazykové rozbor a komplex jazykových cvičení a úloh ako syntetizujúci prvok s funkčnou aplikáciou jazyka ako komunikátu.

PhDr. Katarína Balážiková

/27. III. 1984 - Nitra/

K niektorým otázkam rusko-slovenskej frazeológie

Systematickejší výskum frazeológie u nás sa začína v 50. rokoch. Súvisí s aktuálnou potrebou principiálneho teoretického prístupu a dôkladného materiálového výskumu vyvolanými jednak posunom v samotnom chápaní frazeológie a aplikáciou výsledkov sovietskej vedy aj v tejto oblasti, jednak praktickými úlohami slovenskej lexikografie /výkladový slovník slovenského jazyka, prekladové slovníky rusko-slovenské, najmä Veľký rusko-slovenský slovník/. Tento dvojsmerný trend pokračuje aj v nasledujúcich desaťročiach nesúcich sa v znamení tak prehlbovania teórie /rôzne prístupy k skúmaniu a systemizácii frazeologického bohatstva jednotlivých jazykov - u nás najmä slovenčiny a ruštiny -, hľadanie miesta frazeológie v systéme lingvistických disciplín, určovanie hraníc frazeologickej jednotky a podobne/, ako aj výskumu a spracovania vlastnej frazeológie.

Konfrontačný výskum frazeológie je ešte len v svojich začiatkoch, aj keď prvé práce tohto druhu sa začínajú objavovať už v 60. rokoch a pokračujú aj v súčasnosti /o aktuálnosti tejto problematiky svedčí aj program posledného slavistického zjazdu v Kyjeve/. Platí to všeobecne, ale aj o konfrontácii ruštiny so slovenčinou v tejto oblasti, aj keď základná heuristická práca má už svoje prvé krôčiky za sebou /prekladové slovníky venujúce

veľkú pozornosť aj spracovaniu frazeológie/. Popri teoretických prácach objavujú sa prvé sondy zamerané na výskum čiastkových problémov /typ ekvivalentnej jednotky, porovnanie štruktúry ekvivalentných frazeologických jednotiek, symbolizácia mimojazykovej skutočnosti v nich, variabilita formy frazeologickej jednotky a podobne/, motivované buď praktickými potrebami /vyučovanie ruštiny, preklady a podobne/ alebo úsilím o lepšie poznanie ruštiny a slovenčiny zo všeobecnolingvistického hľadiska.

Sem patrí aj naša sonda, zameraná na konfrontačný výskum tej vrstvy ruskej a slovenskej frazeológie, v ktorej sa zrkadlí človek so svojimi fyzickými a psychickými vlastnosťami /lexika patriaca do spoločného slovanského dedičstva - predpoklad značných zhôd/. Zistenie zhôd a rozdielov, no najmä ich podielu v takej špecifickej oblasti, ako je frazeológia, dokresľuje celkový obraz konfrontácie týchto jazykov a umožňuje robiť fundovanejšie závery tak v teoretickej rovine, ako aj v oblasti pedagogickej a jazykovej praxe.

Vychádzame z istého paralelizmu medzi frazeologickou jednotkou a slovom /slovotvorná štruktúra, lexikálny význam so svojou denotatívnou a signifikatívnou zložkou, reálny význam slova podmienený kontextom - syntaktická štruktúra frazémy, výklad frazémy, reálny význam frazémy podmienený kontextom/. Všímame si faktory ovplyvňujúce negatívny výber ekvivalentu /klamivosť štruktúry i výkla-

du frazémy z hľadiska reálnej ekvivalencie/, zhody a rozdiely v symbolizácii mimojazykovej skutočnosti, podiel jednotlivých ekvivalentných typov.

Výsledky ukazujú, že na 55 kľúčových slov označujúcich komponenty ľudskej bytosti je viazaných 782 ruských frazém /podľa výkladových i špecializovaných frazeologických slovníkov ruštiny/, z toho 403 /51,5%/ štruktúrne i z hľadiska symbolizácie skutočnosti úplne zhodných a 207 /26,5%/ úplne odlišných. V prípade čiastočne odlišných ekvivalentov môže ísť o typy s odlišným jadrom frazémy /iná časť tela alebo iná realita/ alebo s odlišným okolím /pri zachovaní rovnakého obrazu, alebo pri odlišnom prvku, alebo pri úplne odlišnom obraze/. Najvyššie percento úplne odlišných ekvivalentov majú frazémy viazané na kľúčové slová: kulak, ногоť, gorlo, usta, zub, ucho, ruka, boroda, rot, lob, lokoľ, zatiaľ čo na slová: talijs, podmyška, pojasnica, bedro, zadnica, ščikolotka sa neviaže žiadna frazeológia /na ich slovenské náprotivky áno/.

Nebezpečie neuvedomenia si frazeologického charakteru jazykovej jednotky a jej hraníc spolu s ďalšími úskaliaми /disproporcie medzi sémantizáciou a reálnym významom frazém, zhodnosť vnútornej formy, rozdielna valencia, úloha rýmu pri prísloviach a porekadiach/ tvoria hlavný zdroj jazykovej interferencie.

Doc. PhDr. Dezider Kollár, CSc.

/10. IV. 1984 - Trnava/

Význam diela Mateja Bela pre slovenskú onomastiku

Realizácia rozsiahleho a veľkolepého vlastivedného programu umožnila M. Belovi v Notíciách zhromaždiť a sprístupniť na ten čas obrovský materiál slovenských geografických názvov prakticky z celého územia dnešného Slovenska a jedného časového prierezu z druhej štvrtiny 18. storočia, v podobe, v akej sa vtedy pri oficiálnej spoločenskej komunikácii používali.

Vo vytlačených i v rukopisných zväzkoch Notícií sú zhromaždené názvy viac ako 4000 sídelných objektov z územia dnešného Slovenska. Sú to názvy stolíc, miest, mestečiek a dedín, názvy hradov, zámkov a kaštieľov, pri niektorých mestách i názvy ulíc a významnejších stavieb.

Pri mestách a hradoch sa uvádzajú ich názvy väčšinou v štyroch jazykoch - v latinčine, nemčine, maďarčine a v slovenčine -, názvy mestečiek a dedín sú často zachytené aspoň v dvoch, niekedy i vo viacerých podobách.

Slovenské podoby miestopisných názvov ani Bel ani jeho spolupracovníci netvorili. Použili také podoby, aké sa na začiatku 18. a v predchádzajúcich storočiach používali v listinách a iných oficiálnych písomnostiach, a ktoré získali takto bez úradného schvaľovania význam úradných názvov na základe úzu, diplomatických zvyklostí v uhorských listinách. Dnes možno konštatovať, že zo slovenských, po slovensky písaných jazykových pamiatok

z 15. - 18. storočia máme doložených viac slovenských, uhorských dedín a miest ako v Notíciách, ale už A. Petrov na Belovu obranu uviedol, že ani od Bela ani od jeho spolupracovníkov nebolo možné očakávať, že do latinského textu Notícií uvedú namiesto všeobecne v oficiálnom styku používaných podôb ľudové, v slovenskom komunikatívnom kontexte používané podoby názvov miest a dedín. Napokon tam, kde sa v Notíciách použili viaceré podoby, slovenská alebo iná pomaďarčená slovenská podoba je zachytená. Pomaďarčené boli najmä hromadne sa vyskytujúce prípony miestnych názvov -any /-an/, -ice /-icz/, -itz/, -ovce /-ócz/, -ov/o/ /-ó/, viaceré názvy sa používali s maďarským označením -falu, -falva /dedina, ves/.

Pre poznanie staršieho slovenského geografického názvoslovie sú veľmi významné úvodné geografické opisy jednotlivých stolíc. V nich, ale aj potom pri opisovaní miest a dedín je z územia Slovenska zachytených vyše 300 názvov vrchov a väčších geomorfologických jednotiek, vyše 200 názvov riek a potokov, názvy lesných celkov, jaskýň, banských diel, šachiet a štôlní, výnimočne aj názvy iných nesídelných geografických objektov, polí, viníc, pasienkov a podobne. V názvosloví tohto typu nebolo takého pevného úzu ako pri miestopisných názvoch. Niektoré mali ustálené oficiálne latinizované alebo maďarizované podoby, niektoré sa uvádzajú podobne ako názvy miest a hradov vo viacerých jazykových podobách, mnoho

však iba v slovenskej jazykovej podobe.

Obidve kategórie geografických názvov, názvy sídelných i názvy nesídelných objektov istým spôsobom deformuje vtedajšia grafika. V latinskom kontexte sa nemecké, maďarské a slovenské podoby názvov uvádzajú nejednotne, najmä slovenské podoby treba často vylúskat' z latinsko-nemecko-maďarskej grafiky ako orechové jadro zo škrupiny.

Okrem samotného materiálu obsahujú Belove Notície aj výklady, vysvetlenia známejších geografických názvov, najmä stolíc, miest a mestečiek, ale aj názvov vrchov a vodných tokov. Niektoré názvy sa vysvetľujú jednoduchým latinským ekvivalentom v kontexte, iné poukazom na východiskové slovenské alebo inojazyčné slovo. Pri niektorých názvoch sa uvádza viac možností výkladu s poukázaním na predpokladané východiskové slová a mená. Je to niekedy viac, inokedy menej vydarené dobové etymologizovanie, aké bolo bežné vo vtedajšej odbornej literatúre tohto druhu a aké nachádzame aj v prameňoch a v materiáloch spolupracovníkov, ktoré M. Bel použil pri písaní Notícií /M. Bombardi, K. Parschitius, J. Matolay a i./.

Pravda, tieto výklady ťažko možno hodnotiť z hľadiska dnešného vedeckého poznania, lebo sú výsledkom vtedajšieho jazykového vedomia a jazykového myslenia, vyplývajúceho z úsilia ponúknuť čitateľovi popri poznatkoch o objektoch a ich názvoch /viacjazyčné varianty, niekedy poukaz

na staršie podoby/ aj poučenie o pôvodnom apelatívnom význame týchto názvov.

PhDr. Milan Majtán, CSc.

/3. V. 1984 - Bratislava/

Historie, současnost a výhledy strojového překladu

1. Vznik samočinných počítačů vyvolal myšlenku o automatickém překladu textu z jednoho přirozeného jazyka do druhého. Prvé pokusy byly provedeny v padesátých letech. Poměrně brzy se ukázalo, že tato úloha vyžaduje, má-li být kvalitně zvládnuta, rozsáhlý lingvistický základ.

2. Podstata strojového překladu spočívá vlastně v modelování činnosti překladatele. Jeho pochopení věty odpovídá analýza, jeho formulaci věty v jazyce překladu odpovídá syntéza. Automatická analýza musí respektovat odlišnost počítače a člověka. Vše je tu založeno na formálních ukazatelích a rozděleno do nejmenších kroků. S lidským pochopením, zkušeností a znalostí věcných obsahů a okolního světa a rovněž s lidskou pamětí schopnou uchovávat i rozsáhlé konstrukce jako automatizované jednotky vyjadřování nelze počítat. Analýza probíhá v několika krocích; využívá vztahu formy a funkce, který spojuje úroveň jazykového systému: morfologie - syntax - sémantika. Syntéza postupuje stejně formálně, ale v opačném pořadí, t.j. od významu k formě. Zásadně však nelze říci, že by byla obrácenou

analýzou. Hlavním lingvistickým problémem analýzy jsou homonymie a elipsy. Hlavním problémem syntézy jsou polysémie a synonymie.

3. Analýza pro strojový překlad využívá zpravidla pouze část teoretického popisu jazyka, který je jejím základem. Důvody zestručnění jsou dány jednak jazykovědně /vyloučení archaizmů, jevů periferních/, jednak oblastí aplikace /vypuštění jevů, které se ve zpracovávané oblasti textů nevyskytují/ a konečně vlastnostmi počítače /vypouštějí se málo frekventované jevy, jejichž analýza přetěžuje kapacitu stroje/.

4. Stručná informace o vývoji strojového překladu: Po období úvodního nadšení a prvních výsledků nastalo vážné období skepse: problematika možnosti, ekonomičnosti a výhledů podle správy ALPAC v USA. Realistické stanovisko pracovišť, které odpočátku počítaly s vážnějším lingvistickým přístupem - např. Grenoble, Praha a další. Nové oživení zájmu a prakticky uplatnění překladové systémy, např. pracoviště v Kanadě. Stav prací v ČSR a v zemích RVHP. Zájem o jiné aplikace a jejich vztah k původním pracím na strojovém překladu.

5. Strojový překlad je v budoucnosti nejen možný, ale bude nezbytně nutným doprovodem automatizace práce s textem. Při hodnocení kvality je třeba uvážit skutečnost, že jde o překlad pořizovaný počítačem, což vede k jistým omezením. Při hodnocení ekonomičnosti je třeba zvážit celko-

vé trendy ceny ľudskej práce, kvality a ceny počítačov
td. V hodnotení teoretickej práce na strojovom preklade
e treba zhodnotiť i veľký prínos, ktorý táto práca mala
pro rozvoj lingvistiky a iných viednych disciplín.

PhDr. Petr. Pitha, CSc.

/10. V. 1984 - Nitra/

Slovná zásoba Jána Hollého

Slovná zásoba Jána Hollého nebola doteraz predmetom systematického výskumu. Preto sa celkové hodnotenie môže opierať len o niektoré parciálne výskumy a o poznámky pri zaraďovaní Hollého diela do vývinu spisovnej slovenčiny.

Prvou sondou do výskumu slovnnej zásoby Jána Hollého je pokus charakterizovať túto slovnú zásobu na základe štúdia Hollého prekladu Vergíliovej Aeneidy. Toto dielo má v Hollého diele dôležité postavenie nielen preto, že patrí k prvým autorovým prácam, ale najmä preto, že je to vydatený pokus o tlmočenie vyspelého latinského diela do menej vyspelej slovenčiny vtedajšieho obdobia.

Základným problémom pri preklade Aeneidy bolo vtiesnať slovenské jazykové prostriedky do tesného rámca hexametru v jeho pôvodnej časomernej podobe. V tomto smere Hollý musel často vytvárať pozičné dĺžky. Jednoduchý, ale umelý

spôsob bolo zdvojovanie spoluhlások. V opretí o nárečové podoby tak Hollý využíval podoby *masso*, ale aj *radda*, *onna*, *pannožitý*, zväčša v ťažkých dobách stopy. Ojedinele zavádzal umelú dĺžku samohlások, napríklad takéhoto činu, bez citu, alebo ponechával pôvodnú dĺžku koreňa /vládnúť, vládnár/.

Iný, menej neprírodný spôsob získavania pozičnej dĺžky je zvýšené používanie slov s príponami začínajúcimi sa na skupiny spoluhlások. Ide tu o slová ako *skalisko*, *vlnsko*, *koňsko*, ktoré sa navonok zhodujú s príslušnými augmentatívami. Pozičnú dĺžku dosahuje Hollý aj vkladaním infixu, ktorý v istých prípadoch funguje ako sufix: *hladi-na* - *hladčina*, *rovina* - *rovnina*, *staroba* - *staršoba*.

Metrickým pôdorysom je motivované aj pripájanie predpon k prídavným menám a slovesám: *náčerní*, *rozvisokí*, *povišší*, *ochitří*, *preochitří*, *povirekne*, *poprisekol*, *zapoпадnúť*. Predponové slovesá sú často kombinované s vidovými príponami: *zasvatiť* - *zasvácať*, *posadiť* - *posádzat*, *zabaliť* - *zaočaliť* - *zaočalať*.

Metrickú motiváciu možno vidieť aj v používaní jednoslabičných, respektíve dvojlabičných konverzných substantív: *zľav*, *prask*, *stret*, *príspech*, *rezľeh*, *zákala*, *úraza*, *zákluka*, *príkriva*, *úklada*.

Dôsledkom takýchto metrických neologizmov je v Hollého preklade neobyčajná variantnosť. Napríklad *skala* - *skalisko* - *skalina* - *úskala*, *breh* - *zábreh* - *breztvo*.

Ak sa pre antické eposy často pokladajú za typický prvok zložené slová, treba konštatovať, že u Hollého ich je pomerne málo. Napríklad zbrojnosec, lúkonosec, črevorečník i črevopravec, vševládni, krivoprišažní, plachtoplav-
ný.

Osobitnú skupinu tvoria nárečové slová, známe ešte aj dnes v záhorských nárečiach: húžva, ohánka, síť, šuní, kocar, ščgliť, líščať sa, posklúdať, kobačiť sa, pomlčki, znački.

Podrobnejšie by bolo treba preskúmať využívanie niektorých bohemizmov a rusizmov /peč, devojka/.

Vcelku treba povedať, že slovná zásoba v preklade Aeneidy jednak dobre odráža slovnú zásobu vtedajšej kultúrnej západoslovenčiny, jednak ju pretvára a využíva síce veľmi často v dôsledku prísneho metrického pôdorysu, ale aj tam s neobyčajným zmyslom pre domáce slovotvorné možnosti.

Prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.

/24. V. 1984 - Prešov/

NOVÉ KNIHY

J. Oravec - E. Bajzíkova - J. Furdík: Súčasný slovenský spisovný jazyk. SPN 1984, 232 s.

J. Mistrík: Jazyk a reč. Mladé letá 1984, 430 s.

Vychádza štvrťročne v náklade 250 kusov - len pre vnútornú potrebu

Zodpovedá Jozef Mistrík